

Van geloof naar boosheid en weer terug

Het discours van armoedebestrijding uitgediept

‣ MOMENTEN SPRAK MET STIJN SUIJS

‣ TEKST: INGE VAN DE WALLE

Stijn Suijs was lange tijd zelf een overtuigde believer: we moeten armen zo veel mogelijk zelf het woord geven in de armoedebestrijding. De klemtoon op de stem van mensen in armoede is gegroeid vanuit een hele emancipatorische beweging, die armen ernstig wilde nemen. Vandaag zoekt Stijn naar een balans tussen kwaadheid en betrokkenheid. 'De oproep aan de samenleving om armen als gesprekspartner te erkennen is een oproep geworden aan armen zelf om zich kenbaar te maken, getuigenis af te leggen en de eigen armoedegeschiedenis te verwerken. We zijn armen weer heel erg zelf verantwoordelijk aan het maken voor hun armoede', vindt hij. Tijdens ons gesprek maakt Stijn voortdurend de bedenking dat hij geen zwart-witverhaal wil vertellen: het gaat uiteindelijk over een brede waaier van praktijken en opvattingen in de armoedebestrijding. Toch tekent zich een duidelijk patroon af: iedereen wordt opgeroepen om bondgenoot te worden in de strijd tegen armoede, maar het lijkt erop dat het vooral de armen zelf zijn die de klus mogen klaren.

Momenten: “Waarom ben je zodanig gebeten door het thema van de ervaring binnen armoedebestrijding dat je erop doctoreert en er dus heel wat tijd en energie in wil stoppen?”

Stijn Suijs: “Het idee voor mijn doctoraatsonderzoek is vertrokken bij mijn verwondering over het gebruik van individuele ervaringen van armen in de armoedebestrijding vandaag. Ik was geïnteresseerd in

interculturele relaties en kwam zo terecht bij het fenomeen van ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting: ik wou vanuit dat nieuwe beroep nagaan hoe contacten tussen mensen uit de midden-klassecultuur en armen verlopen. Maar ik merkte al heel gauw dat de nadruk op de ervaring van de armen zelf terug te vinden is in een veel breder terrein van armoedebestrijding: in de armoedeverenigingen, in sociaal-artistieke projecten, in de hulpverlening enzovoort. Het is een mantra geworden: als we de individuele ervaringen van armen niet mobiliseren, kunnen we niet meer aan armoedebestrijding doen. Op dit moment weet ik niet meer wat ik daarvan moet denken. Net zoals iedereen die zich op een of andere manier betrokken voelt bij het thema, voel ik me erg aangesproken door de leuze: ‘Niet voor de armen, maar met de armen.’”

“Tegelijkertijd word ik kwaad over de schaduwkanten van de oproep. We zijn bezig om een nieuw profiel te creëren van wat het betekent een ‘goede arme’ te zijn. In het geval van ervaringsdeskundigen moet je ‘profiel’ trouwens letterlijk nemen: om begrijpelijke redenen – deze mensen eindelijk een ernstig salaris geven – is een beroepsprofiel opgesteld waarin we bijna letterlijk lezen wat we vandaag van armen verwachten. Dat profiel zit trouwens ook in de erkenningsvoorwaarden voor verenigingen waar armen het woord nemen: een arme toont zich, moet letterlijk gevonden worden. Een arme moet getuigenis afleggen, hij of zij moet het woord nemen, maar het woord nemen wordt wel op een zeer spe-

cifieke manier gedefinieerd. Wie kan er eigenlijk tegen ‘de dialoog’ zijn, niemand toch? Maar een bepaalde vorm van die ‘dialoog’ is dominant geworden.”

“Ik spreek hier geen evaluatie uit van die vorm, maar ze zorgt er wel voor dat we ‘participatie van armen’ heel erg aan het stroomlijnen en aan het verengen zijn. Het valt me ook op dat we aan de ene kant respect vragen voor elk individueel verhaal, waardoor armoede terug een individueel probleem wordt. Aan de andere kant moeten al die getuigenissen weer gestroomlijnd worden tot één uniforme aanbeveling aan de overheid. De armoedeverenigingen krijgen te horen dat ze veel meer met één stem moeten spreken en de rangen moeten sluiten. De hele ‘dialoog’ wordt daardoor heel sterk van zijn politieke angel ontdaan: het wordt een soort instrumentele aanbeveling die moet passen in wat al vooraf aan beleid is gedefinieerd. Ik zie hier veel parallellen met wat Francine Mestrum vertelt over de invloed van het neoliberale model op de armoedebestrijding. “

“‘Het woord nemen’ heeft een bijna revolutionair cachet gekregen in armoedebestrijding, vanuit de veronderstelling dat door ze een stem te geven, mensen ook mee vorm kunnen geven aan de samenleving. Maar ik begin me af te vragen hoe revolutionair dat eigenlijk wel is. Het ‘woord nemen’ is bijna een basiscompetentie geworden die je gewoon moet bezitten om nog mee te kunnen in onze samenleving, het is een voorwaarde voor integratie. Het is een manier om onszelf

te activeren: onze eigen behoeften te inventariseren, onze eigen hulpbronnen in kaart te brengen en te leren op een gepaste manier tot uiting te brengen. Bij voorkeur op een manier die past in het ‘beter bestuurlijk beleid’ van onze Vlaamse overheid: efficiënt, gericht, en als het zou kunnen met nog indicatoren bij ook. Of als een consument die feedback geeft over de geleverde producten.”

“Een tweede element dat me sterk opvalt in ons denken, spreken en handelen in de armoedebestrijding vandaag is een enorme toename van de nadruk op de psychologische component van armoede. Individuele ervaringen van armen ter sprake brengen, betekent in veel gevallen: de ‘gekwetste binnenkant’ tonen. Je kunt natuurlijk moeilijk ontkennen dat armoede een belangrijke emotionele component heeft. Maar je vindt tegenwoordig benaderingen van armoede waarbij armoedebestrijding gelijkgesteld wordt met een soort individuele persoonlijke verwerking van het eigen armoedeverleden. Het vertellen van levensgeschiedenissen krijgt bijvoorbeeld een belangrijke therapeutische functie die in het beste geval leidt tot het – gedeeltelijk – afwerpen van de psychologische armoedeke-tens, een soort van therapie van het emancipatie-idee. De psychologisering van onze perceptie van armoede zit ook in de terminologie die we hanteren.”

“Tien jaar geleden spraken we nog over armoede en sociale uitsluiting. Tegenwoordig spreken we over ‘maatschappelijke kwetsbaarheid’ en over ‘meervoudig kwetsbaren’. In die benade-

ring vragen we nog altijd ‘solidariteit’ van de samenleving. En we vragen ook nog altijd ‘structurele’ ingrepen. Maar wat we daarmee bedoelen, heeft nog weinig te maken met een samenleving zonder armoede. Wat we vragen is: zorg ervoor dat de randvoorwaarden vervuld worden zodat armen zelf aan hun gekwetste binnenkant kunnen werken, want als ze dat niet doen, zullen ze nooit de stap kunnen zetten naar de samenleving zelf, en hun inclusie is toch het hoogste doel.”

“Wat we dus eigenlijk vragen aan armen is: ‘Kom erbij’, zonder ons nog af te vragen of ‘de’ samenleving zelf eigenlijk wel zo fantastisch is. We gaan er ook vooraf van uit dat armen eigenlijk niet bij de samenleving horen. Denk maar aan de standaarddefinitie van Vranken over armoede en sociale uitsluiting: ‘Er is een kloof tussen armen en de samenleving.’ Daarbij stellen we dan ook nog eens dat armen, voor ze erbij kunnen komen, aan een aantal voorwaarden moeten voldoen: ze moeten bereid zijn hun eigen verleden onder ogen te komen en –voor zover mogelijk – te verwerken, ze moeten zich kenbaar maken enzovoort. De VDAB gebruikt tegenwoordig de categorie ‘arbeidsgehandicapten’, waarmee ze verwijst naar personen die (nog) niet rijp zijn voor arbeidsbemiddeling. Generatiearmen hebben zoveel kwetsuren opgelopen dat ze eerst een welzijnstraject moeten doorlopen vooraleer ze ingeschakeld kunnen worden op de arbeidsmarkt. Dat is een vergevorderd doordenken van het idee dat ik zie opduiken in armoedebestrijding: armen zijn gehandicapt geworden, die zelf moeten leren leven met hun handicap.”

Momenten: “Je werkt je doctoraat uit aan de hand van een discoursanalyse. Wat moeten we ons daarbij voorstellen in het kader van armoedebestrijding?”

Stijn: “Discoursanalyse roept het beeld op van onderzoek op basis van teksten. Ik probeer zelf ook naar praktijken te gaan kijken. Op welke manier worden trajecten met armen opgezet? Wat wordt er in aanbevelingen rond armoedebestrijding gezegd? Welke methodieken worden gehanteerd? Wat wordt er bedoeld met Bind-Kracht, presentie of *empowerment*, concepten die deze dagen erg populair zijn? Het is niet mijn bedoeling een reconstructie te maken van al die teksten en praktijken. Ik probeer wel een soort gemeenschappelijke horizon te evoceren: een soort van ‘logica’ doorheen een grote diversiteit aan ideeën en praktijken die we allemaal vanzelfsprekend vinden. Ik heb al enkele elementen van die horizon genoemd: ‘Niet voor de armen, maar met de armen’, rekening houden met de gekwetste binnenkant enzovoort. Of je daar nu voor of tegen bent, het zijn wel basiselementen van onze ervaring van armoede geworden, waar je bij wijze van spreken bij elke subsidieaanvraag of bij elke verantwoording van wat je als armoedebestrijder doet iets over moet zeggen.”

“Een ander element in die horizon is een bepaalde houding die van armoedebestrijders verwacht wordt. Ik denk dat doorheen verschillende benaderingen van hoe we vandaag moeten omgaan met armen een gemeenschappelijk element terugkeert dat ik ‘activerende onthouding’

noem. Begeleiders van armen worden opgeroepen om de armen te activeren om getuigenis af te leggen, om hun levensgeschiedenis onder ogen te zien, om op zoek te gaan naar hun eigen kracht enzovoort. De beste manier om dat te doen is om zichzelf als begeleider zo veel mogelijk te onthouden. We moeten wel in dialoog gaan, maar dan niet met de bedoeling een soort gezamenlijk gesprek op te zetten, wel om de arme te stimuleren en te ondersteunen in het eigen groeiproces. Het woord ‘onthouding’ is hier misschien niet helemaal op zijn plaats, want de ondersteuning die van ons wordt verwacht, vraagt een zeer specifieke en actieve inzet: continue aandacht, respect tonen, aanwezig zijn, maar ook goed beseffen dat je nooit volledig de ‘binnenkant’ van de armen kan begrijpen, voortdurend attent zijn voor de aanwezige krachten van armen enzovoort. Maar we moeten vooral vermijden dat we onze eigen perspectieven teveel naar voren schuiven. Of beter gezegd: we mogen dat wel doen, maar dan in functie van het individueel proces dat de arme zelf moet gaan, als een spiegel die we voorhouden.”

“Die terminologie van de ‘spiegel’ is ook opvallend: in een spiegel zie je jezelf, niet de andere. Ook die oproep tot ‘activerende onthouding’ maakt me ongemakkelijk. Het is een aantrekkelijk verhaal, vooral omdat het afgezet wordt tegen al te bureaucratische of paternalistische interventies. Ik twijfel er ook niet aan dat dit soort begeleiding bij een aantal armen ‘werkt’. Maar tegelijkertijd versterken we de idee dat we van armen zelf allerlei dingen ver-

wachten. Wat we verwachten blijft sterk individueel, ook al wordt voortdurend benadrukt dat de verwachte groeiprocessen ook door de vertrouwensrelaties binnen een groep ondersteund kunnen worden.”

“De idee van ‘onthouding’ betekent trouwens helemaal niet dat we geen verwachtingen hebben. We streven naar gelijkwaardige relaties tussen armen en niet-armen in hulp- en dienstverlening. Wie kan daar tegen zijn? Maar hoe gelijkwaardig is onze relatie tot armen nog als we al vooraf de doelen van de ontmoeting definiëren: armen moeten worden opgenomen in de samenleving, en om dat te doen slagen moeten armen worden ondersteund in een psychologisch proces. Armen moeten verbinding maken met zichzelf, met hun omgeving en met de samenleving. Armen moeten zelf het verlangen ontwikkelen om iets aan hun situatie te doen. Armen moeten zelf beseffen dat kwaad worden op de verkeerde momenten niet de gepaste reactie is enzovoort. We verwachten bijzonder veel van armen.”

Momenten: “Het discours over de dialoog met mensen in armoede is een zeer succesvol verhaal in Vlaanderen. In hoeverre is dit een unieke situatie binnen Europa? En maakt net de gedragenheid van dit verhaal het niet moeilijk om hier kritische noten bij te plaatsen?”

Stijn: “We krijgen jaar na jaar alarmerende cijfers over de toename van armoede in Vlaanderen. Toch zijn we op minstens één domein erg succesvol geweest, en dat is precies in het ontwikkelen en versprei-

den van een relatief nieuwe horizon voor armoedebestrijding. Die is verspreid en gedragen door zowat alle actoren die met armoedebestrijding te maken hebben, zowel door praktijkmensen als beleidsmensen en armen zelf. Natuurlijk blijven er allerlei nuances en meningsverschillen. We voeren discussies over hoe we participatie van armen toch beter vorm kunnen geven of over de waarde van de dialoog, en sommigen stellen ook de psychologisering van armoedebestrijding in vraag. Maar ondertussen hebben we wel met elkaar gemeen dat we het vanzelfsprekend vinden dat de discussie net daarover moet gaan: over wat kernelementen van ons discours zijn geworden. In dit geval: participatie, dialoog, empowerment, de gekwetste binnenkant enzovoort.”

“Ik weet niet hoe uniek we daarmee zijn in Europa. We pakken wel graag uit met ons ‘model’, voor zover ik over één model mag spreken. Maar dat is natuurlijk op zijn beurt weer opgebouwd uit allerlei elementen die ook elders worden gebruikt. Het is me wel duidelijk dat in Wallonië andere accenten worden gelegd, met veel meer weerstand ten opzichte van individualisering en psychologisering. Is dat beter? Ik weet het niet.”

Momenten: “In jouw analyse pas je de deconstructie toe. Welk verhaal kan er in de plaats komen?”

Stijn: “Ik wil in het midden laten of wat ik doe ‘deconstructie’ is. Ik probeer eigenlijk zo veel mogelijk bijna letterlijk weer te geven wat vandaag wordt gezegd en ge-

daan in armoedebestrijding. Dat creëert een ruimte waarin veel mogelijk wordt, maar waarin tegelijkertijd andere mogelijkheden in de schaduw verdwijnen. De vraag naar een alternatief maakt me ongemakkelijk. Ik voel me niet geroepen om een nieuw groot verhaal te vertellen. Ik ben waarschijnlijk zelf teveel een product van activerende onthouding! De huidige klemtoon in de armoedebestrijding, met zijn accent op de stem van mensen in armoede, is zelf gegroeid uit een emancipatorische beweging, die armen niet langer als een object wilde beschouwen. Ze was zelf ook een ‘alternatief’ voor vormen van begeleiding die armen afhankelijk en passief leken te maken. Maar dat alternatief heeft ook weer allerlei effecten die haaks staan op de intentie ervan.”

“Wat me wel opvalt, is dat een aantal methodieboekjes over begeleiding van armen vertrekt vanuit de vaststelling dat veel begeleiders met frustraties en onmacht blijven zitten. Misschien moeten we die frustraties en onmacht eerst ernstig nemen, in plaats van die direct weg te willen nemen met allerlei adviezen over wat je wel of niet moet doen. Of, beter gezegd: misschien moeten we veel meer toelaten dat we het ook niet meer weten. Misschien ontstaat er dan wel iets nieuws in onze ontmoeting met ar-

men. Misschien kunnen we dan luisteren naar armen, niet om het ene individuele verhaal naast het andere te plaatsen, en ook niet in functie van een of ander werkingsproces. Maar omdat in samen onderzoek doen een gemeenschappelijkheid ontstaat die ons wegvoert van de kloof tussen wij en zij.”

“Een notie die me ook erg aanspreekt, is de ‘hypothese van de gelijkheid’ van Rancière. In ons huidige denken over armoedebestrijding vertrekken we van een andere hypothese: we vertrekken van de hypothese van ongelijkheid. We willen armen ‘sterker’ maken, vaardigheden en inzichten meegeven die ze nodig hebben om in de samenleving te functioneren. We gaan er met andere woorden van uit dat armen nog niet gelijk zijn, maar eerst aan allerlei condities moeten voldoen om uiteindelijk gelijkheid als ideaal te kunnen realiseren. Laat ons eens proberen de andere weg te volgen: hoe zou armoedebestrijding eruitzien als we de hypothese van gelijkheid als uitgangspunt nemen? Daar zou ik graag verder over willen denken.”

“Ik durf het in dit tijdsclimaat ook nauwelijks nog te zeggen, maar armoede gaat toch over inkomensongelijkheid? Mag de inkomenskloof eindelijk nog eens op tafel komen?”

OVER STIJN SUIJS

Stijn Suijs is pedagoog en filosoof van opleiding. Hij werkte onder andere bij Uit De Marge en aan de Universiteit Gent, Steunpunt Intercultureel Onderwijs. Stijn Suijs is momenteel nog altijd vrijwillig verbonden aan het Laboratorium voor Educatie en Samenleving van de KULeuven, maar werkt ondertussen bij FairFin. FairFin voert campagnes die Belgische banken en het publiek informeren en aanzetten tot anders omgaan met geld.

